

...Slavernes sygdomsopfattelse: Det overordnede billede.

I udgangspunktet var de caribiske slavers opfattelse af sygdom og behandling, deres "illness" opfattelse, en del af den kulturelle arv, som de havde bragt med sig fra Afrika. Naturligvis var der store variationer i sygdomsopfattelserne imellem de forskellige områder af det afrikanske kontinent, slaverne kom fra, men der synes dog at have været et fælles grundlag, som blev kendetegnende for de vestindiske slavers sygdomsopfattelse. Dette grundlag var generelt en tro på en sammenhæng mellem sygdom og kræfter i ånde verdenen, hvor også forfædrene levede. Der var følgelig ikke noget stort skel mellem krop og sind/ånd, hvorfor behandlingen ikke bare rettede sig mod den syges fysiske krop, men mod personens hele sociale og åndelige miljø. Behandlingen bestod derfor ofte i mere eller mindre kollektive ritualer, som skulle genetablere den ødelagte balance i både det magisk-religiøse univers, men også i det sociale univers.

På St. Croix: Obeah og plantemedicin

I den her behandlede periode var den danske administrations holdning til Obeah (et vestafrikansk-centralafrikansk ord), som er den spirituelle dimension i den plantebaserede sygdomsbehandling, konsekvent negativ, som den altid havde været. Siden 1733 havde guvernør Phillip Gardelins drakoniske slaverelement foreskrevet pryglestraf for udøvelsen af Obeah (som de hvide frygtede –punkt 7 om 'dæmonisering'). Hvis der under udøvelsen af Obeah havde været anvendt gift, hvilket opfattedes som en stærkt relateret praksis, skulle slaven bides med glødende tænger, radbrækkes og brændes levende. De sidstnævnte voldsomme straffe brugtes ikke i den her behandlede periode, men opfattelsen af sammenhængen mellem Obeah og gift eksisterede stadig. Hvor forgiftning blev anskuet som en reel trussel mod eurocaribierne selv, og derfor betragtet med allerstørste alvor, opfattedes Obeah mere som tåbelig overtro, der primært måtte forhindres, fordi den kunne få slaver til at skade sig selv og dermed skade ejeren.

Den mildere holdning til udøvelsen af Obeah som sådan illustreres f.eks. i løjtnant Bradys bog fra slutningen af 1820'erne. Her forklarede Brady indledningsvis, at Obeah var en forbrydelse, som ofte ledte til andre forbrydelser, og at næsten alle slaver troede på Obeah. Dernæst beskrev Brady, hvordan en Obeah-seance blev opdaget på plantagen Mannings Bay, og hvordan de involverede efterfølgende blev straffet. Én slave, som tilhørte en anden plantage, blev sendt hjem for at få sin straf dér, hvilket formodentlig betyder, at straffen nok ville blive hård (pisk, fængsel), men ikke en livsstraf. I så fald var myndighederne og domstolene blevet involveret. To kvindelige slaver som havde medvirket i "seancen", og som tilhørte Mannings Bay, kunne imidlertid ikke tildeles en lignende korporlig straf, fordi de var for svagelige. Derfor valgte forvalteren at straffe dem på en måde, som afspejler opfattelsen af Obeah som primært et religiøst problem. Han rapporterede hændelsen til præsten i den kirke, som slavekvinderne tilhørte (den moraviske kirke), hvilket ville medføre, at de blev degraderet i kirkens interne hierarki eller helt suspenderet fra den. Det kan måske umiddelbart virke paradoksalt, at netop to slaver der var medlemmer af en kirke også deltog i udøvelsen af Obeah, men det kan på ingen måde have været usædvanligt, eftersom langt størstedelen af St. Croix slavebefolkning på dette tidspunkt tilhørte et af øens mange kirkesamfund (I 1835

var 99 procent af alle slaver døbt). Det ser ud til, at den store tilslutning til kirkerne langsomt svækkede troen på og udøvelsen af Obeah i den fortløbende kreoliseringsproces, som foregik i perioden.

Det skete imidlertid, at sager om udøvelse af Obeah ikke blot blev ordnet på plantagerne, men endte i retssystemet. Et eksempel herpå er sagen mod slaven Jacob i 1831. Jacob tilhørte plantagen Fountain og må have været højt rangerende, da han bar tilnavnet "Bosen", altså boss eller leder (driver) af markslaverne. Han blev grebet på fersk gerning på plantagen Jealousy, hvor han var i færd med at kurere en slavekvinde ved navn Nancy. På sig havde Jacob nogle af de gængse redskaber til udøvelse af Obeah: søm, glasskår, småsten, fjer og hår. I retten hævdede han, at han tidligere havde kureret andre slaver, f.eks. havde han forløst en gravid kvinde på plantagen River, og småstenene havde han "taget ud af maven" på en slavekvinde på plantagen Montpellier. Jacob nægtede dog at have brugt sine "kunster" til at skade nogen, men retten havde en mere overordnet agenda, idet den mente, at:

"[...] så er dog hans adfærd strafværdig, da det altid er farligt at bestyrke Overtroen hos den Svage og uvidende Klasse af Negerslaver, hvilke stedse betragte en saadan Gøgler, som een der besidder overnaturlige Evner. Saa bliver det og saa meget mere strafværdigt, som en saadan person selv ret vel veed at han med sine Gøglerier intet kan udrette, og har altsaa kun egen interesse til grund og årsag, eller og maaskee den hensigt at indjage frygt"

Med andre ord var udøvelsen af Obeah ikke så meget en forbrydelse, fordi den kunne skade slaverne direkte, men fordi den byggede på en "overtro", der via frygt kunne give udøveren en magt over andre slaver, som eurocaribierne ikke kunne kontrollere. Som Brady bemærkede, kunne Obeah føre til andre forbrydelser, dvs. at Obeah kunne forårsage overskridelser af de love, eurocaribierne forsøgte at kontrollere slaverne med. Jacob blev straffet med 90 slag og tvunget til at bære en jernplade med indskriften "Gøgler".

Til forskel fra Obeah-væsenet nærrede hverken administrationen eller den eurocaribiske befolkning på St. Croix tilsyneladende nævneværdig bekymring over slavernes forsøg på at kurere hinanden med fysiske midler (plantemedicin etc.). Af medicinalindberetningerne fremgår det, at der blandt slaverne var helbredere med store evner på dette felt, og at slaverne i det hele taget behandlede hinanden i stort omfang – undertiden med bedre resultater end lægerne. Det så ingen, heller ikke lægerne, tilsyneladende noget problem i, eller i hvert fald forsøgte man ikke at forhindre det. Tværtimod var lægerne interesserede i at opdage og undersøge de midler, slavernes helbredere brugte, men det lykkedes dem kun i begrænset omfang.

Der var især én type sygdomme, hvor slavernes adfærd tidligt i perioden tiltrak sig opmærksomhed fra eurocaribierne, nemlig de veneriske sygdomme (kønssygdomme). Som nævnt i afsnit 3.1 ser det ud til, at navnlig når det drejede sig om kønssygdomme, henvendte slaverne sig ikke til lægen, men foretrak deres egne behandlere. Dette er interessant, fordi det stemmer fuldstændig overens med forskning fra USA, som viser, at slaverne på plantager i sydstatene var afvisende overfor lægernes behandlinger og navnlig behandlinger af veneriske sygdomme. Slaverne opfattede denne behandling som et overgreb og seksuel

kontrol, og som en uadskillelig del af euroamerikanernes syn på slaverne som ejendom og undertvunget arbejdskraft.

Adfærden blandt slaverne i Dansk Vestindien giver grund til at tro, at de havde lignende opfattelser af netop behandlingen af veneriske sygdomme, som i sagens natur er af en meget intim karakter. Et forsøg på at løse denne problematik kan måske læses ud af eksempler fra årene før den her behandlede periode, hvor plantere betalte slavehelbredere eller frie afrocaribiske specialister for at kurere enkelte plantageslaver for netop veneriske sygdomme. At betale en uautoriseret person, slave eller fri, for at behandle sine slaver var dog ulovligt, idet det blev straffet som kvaksalveri.

Der findes stort set ingen kilder til, hvilke lægeplanter naturen på St. Croix indeholdt i den her behandlede periode, endsige hvilke planter slaverne brugte og hvordan. Dog må man antage, at flertallet af de lægeplanter, som i dag findes i naturen på St. Croix, og af botanikere anses for at være lokale, også fandtes på øen i den her behandlede periode. Derfor må en undersøgelse af den "traditionelle" anvendelse af disse planter blandt vor tids indbyggere på St. Croix kunne give et meget tentativt billede af, hvordan slavernes farmakope så ud, hvilke behandlingsmetoder, der kan have været tale om, og hvilke lidelser, de behandlede. I 1979 foretog antropologen Ronald L. Kuby en sådan etno-botanisk undersøgelse af "folkemedicinen" på St. Croix. Han konkluderede, at folkemedicinens farmakope primært bestod af lokale planter, kaldet "bush medicine". Den typiske behandlingsform var at indtage et afkog af bladene fra en enkelt eller flere urter, kaldet "bush tea". Andre behandlingsformer kunne være et urteomslag eller et medicinsk bad, "bush bath", i varmt vand med diverse urter. Kuby identificerede 109 forskellige lægeplanter og 182 forskellige behandlinger, som anvendte de 109 planter. Det er ikke muligt her at komme nærmere ind på anvendelsen af dette veritable apotek af urter, men et enkelt eksempel kunne være planten "Cane-Piece Balsam" (*Justicia pectoralis* Jacq.). Bladene blev brugt til at hele sår og til en hostestillende drik. Moderne lægevidenskab har påvist, at planten indeholder aktive stoffer, som hæmmer betændelse, hjælper sårheling og virker bedøvende. Virkningen af mange af de øvrige planter er også blevet videnskabeligt bevist, men ligeså mange synes ikke at have den virkning, de blev tilskrevet. Andre af planterne har vist sig at være overordentlig giftige, men hvis man skal tro folkemedicinen, blev de brugt på måder, som sikrede patienten imod forgiftning.

Ser man nærmere på det spektrum af lidelser, som folkemedicinen behandlede med plantemedicin, er de fleste kendetegnet ved ikke at være livstruende. Der er i høj grad tale om lidelser eller problemer, som også slaverne vides at have lidt af. F.eks. stemmer de mange midler mod fordøjelsesproblemer (inkl. indvoldsparasitter), luftvejssygdomme (forkølelse og hostestillende/slimløsende), samt skader og smerter godt overens med det billede, som i det foregående er givet af slavernes sygdomme.

Tabel 3.4.1: Terapeutiske kategorier og antallet af tilhørende lægemidler i folkemedicinen på St. Croix:

Terapeutisk kategori:	Antal lægemidler:
"Forkølelse" (cold)	20
"Fordøjelsesproblemer" (digestive disorders)	18
"Skader" (injuries)	15
"Højt blodtryk" (high blood pressure)	10
"Hostestillende & slimløsende" (cough suppressors and expectorants)	10
"Hudproblemer" (skin problems)	10
"Feber" (fever)	9
"Obeah" (Obeah, healing and protecting)	9
"Bush bath"	8
"Indvoldsparasitter" (intestinal parasites)	6
"Udrensning af kroppen og blodet" (clean the body and the blood)	6
"Afkøling" (internal cooling)	4
"Abortmidler" (abortifacients)	4
"Forstrækninger" (strains)	4
"Gonore" (gonorrhoea)	3
"Bylder" (abscesses)	2
"Ørepine" (earache)	2
"Hovedpine" (headache)	2
"Tandpine" (toothache)	2
"Smerter" (pains)	2
"Nyreproblemer" (kidney trouble)	2
"Mæslinger" (measles)	2
Andet: (blindfødte dyr, astma, rygsmerter, dårlige ben, senevædning, skoldkopper, skæl, forsinket menstruation, sukkersyge, fiskeforgiftning, influenza, hjerteproblemer, impotens, betændte øjne, betændelse, gulsot, dårlig blodcirkulation, sukkerdiabetes, tuberkulose, spændinger, kighoste, "gul mund", smerter, udrensning, shampoo, hårrensning, bedøvelse, indre afkøling, medicin til spædbørn, mod forrådnelse af lig, narkotika)	31
Lægemidler i alt:	182

På baggrund af ovenstående kan man altså konstatere, at der er et vist sammenfald mellem de sygdomme slaverne vides at have lidt mest af, og de "terapeutiske kategorier" som den lokale folkemedicin 150 år senere foreskrev flest behandlinger (lægemidler) imod (se tabel 3.4.1). Det betyder ikke, at folkemedicinen er et uforandret spejlbillede af, hvilke lidelser og med hvilke midler slaverne behandlede deres syge. Sammenfaldet kan skyldes, at disse lidelser er hyppige blandt mennesker i almindelighed, og de anvendte plantemediciner kan

meget vel have været forskellige, om end det lokale udvalg af planter i høj grad var det samme. Dog må det anses for sandsynligt, at slaverne forsøgte at behandle de sygdomme de led af og at de anvendte lokale planter, skønt det ikke vides, hvilke der blev anvendt til hvad. Forsøger man på baggrund af ovenstående at sammenligne de lokale lægeplanter som slaverne havde til rådighed, med de behandlingsformer og midler de eurocaribiske læger rådede over, synes der ikke umiddelbart at have været den store forskel. Ganske vist indeholdt den europæiske farmakope på dette tidspunkt nogle få effektive og kraftigt virkende medikamenter (kinin, morfin etc.), men der var stadig langt flere midler med tvivlsom virkning. Det eneste felt hvor lægernes evner ikke kan sammenlignes med slavernes, var indenfor kirurgien. Her var lægernes viden og evner langt større, og det var også her de i visse tilfælde kunne afværge følgerne af livstruende skader. Imidlertid var kirurgiske indgreb ikke hverdagskost på plantagerne, og derfor kan man ikke slutte, at kirurgien her gjorde lægen overlegen i helbredelsens kunst.

Der lader således til at have været en vis lighed i de muligheder de to grupper havde for at behandle slaverne, men der synes ikke at have været den store konkurrence imellem dem. De praktiserede tilsyneladende i to forskellige sektorer, nemlig hhv. den "professionelle" og den "folkelige" sektor, som det tidligere er skitseret i Arthur Kleinmans teori (se kapitel 1). Sektorerne var til dels overlappende, men det forskellige magtforhold mellem behandlere (og patienter) gjorde tilsyneladende, at der normalt ikke opstod noget direkte konkurrenceforhold. Lægens position som statsautoriseret kontraktansat behandler på plantagen var normalt ikke truet af konkurrence fra uautoriserede behandlere, og blev lægens position truet, havde han loven på sin side (jf. ovenfor).

Konklusion

I det ovenstående er det blevet vist, at slavernes opfattelse af sundhed og sygdom var magisk-religiøs og uden adskillelse mellem krop og sind/ånd. Udøvelsen af magi/ritualer f.eks. i forbindelse med helbredelse kaldtes Obeah, og blev betragtet negativt som overtro af eurocaribierne. Som en del af eller sideløbende med Obeah brugte slaverne også plantemedicin til at helbrede sygdomme. Eurocaribierne kendte til slavehelbredernes evner i anvendelsen af plantemedicin og synes ikke at have anset denne praksis for et problem. I de tidlige år af den her behandlede periode synes plantere endda at have betalt slavebehandlere for at behandle deres slaver. Den praksis synes dog senere at være standset, måske under indflydelse af stærkere kontrol fra lægernes side.

På baggrund af en undersøgelse af folkemedicinen på St. Croix i 1970'erne, viser der sig at være en god overensstemmelse mellem de lidelser, folkemedicinen havde flest behandlinger/lægemedler imod og de lidelser, slaverne oftest led af. En yderligere sammenligning med det repertoire af behandlinger/medicin de eurocaribiske læger rådede over giver det indtryk, at lægernes behandlinger kun med sikkerhed kan have været mere succesfulde på det kirurgiske område. Dog gjorde fordelingen af magten mellem de to behandlergrupper, at de ikke direkte kan sammenlignes. De fungerede i separate sfærer af den medicinske verden omkring slaverne, og lovgivning og administration sørgede for, at det forblev sådan.